

Makale tarihçesi: Alındı: 9 Temmuz 2019

DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v6i2.648>

Kitap inceleme

Elif Ceyhan [±]

Lea Nocera, Çev.: Fazıl Mat (2018). **Manikürlü Eller Almanya’da Elektrik Bobini Saracak: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Batı Almanya’ya Türk Göçü (1961-1984)**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 308 sayfa, ISBN: 978-605-399-524-1.

2018 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınlarından çıkan eser Batı Almanya’ya Türk göçünü toplumsal cinsiyet perspektifinden hareketle inceler. 1960’lı yılların başında işgücü göçü olarak başlayan bu süreç 1973’te Almanya tarafından işe alımların durdurulmasının ardından emek göçü olma niteliğini kaybeder. Fakat Nocera’nın niyeti, kendisinin de eserde açıkça belirttiği gibi emek göçü üzerinde durmak değildir (s. 13). Zira çalışmasının zaman aralığını 1973 yılıyla değil 1984 yılıyla sonlandırmıştır. Eserin ana tartışması ise göçün katmanlı ve karmaşık yapısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Nocera bu karmaşıklığı ve süreçlerin birbirine indirgenemezliğini kitabındaki tüm bölümlerde vurgulamış ve bu vurguyu Batı Almanya’ya Türk göçünün ana aktörü olarak ele aldığı “kadın” öznesinden yola çıkarak gerçekleştirmiştir. Bugün Napoli, L’Orientale Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan Nocera, doktora tezini “Kadınlar ve Toplumsal Kimlik Tarihi” üzerine yapmıştır. Toplumsal cinsiyet, sivil toplum hareketleri, şehir çalışmaları gibi güncel alanlarda çalışmalarını sürdüren Nocera’nın ilgi alanları arasında Türkiye’nin toplumsal tarihi de yer almaktadır. Onun Türk kültürü ve toplumsal tarihine olan ilgisi, bugün, kendi kurmuş olduğu “Turchia, cultura e societa” adlı sanal dergiyi yönetiyor olmasında da kendini göstermektedir.

Eser, çalışmanın temel gayesinin ve çalışmada kullanılan yöntemlerin anlatıldığı “Giriş” bölümünün ardından altı ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrası, Federal Almanya’daki işgücü açığının doğurduğu yabancı işçi arzının daha çok “yabancı kadın işçi” arzı üzerinde yoğunlaştığı vurgulanmış ve bu durum; dönemin gazete haberleri, Devlet Planlama Teşkilatı verileri ve ilgili kimselerle yapılan görüşmeler vasıtasıyla temellendirilmiştir. 1960’ların başındaki ilk göç hareketlerinde erkek göçmenler yoğunlukta olsa da Almanya’nın teşviki ile sonraki yıllarda kadın göçmen sayısı artacaktır. Ne var ki bu artış Almanya için yeterli olmayacak ve Almanya, kadın işçi kazanmak için politikalarını Türkiye kamuoyunun yorumlarına göre şekillendirecektir. Bu politikaların içeriğini ilk dönemlerde, kadınlara göç etme sürecinde ve göç sonrası süreçte sağlanan kolaylıklar oluşturacaktır. Zira erkekler Almanya’ya gidebilmek için uzun süre sıra beklerken kadınların alımları daha hızlı yapılacak ve kadınlar çalışacakları yerleri seçme hakkına da sahip olacaklardır. Öyle ki Almanya’da baş gösteren 1966-1967 krizi süresince erkek işçilerin alımı azaltılmış fakat kadın işçilerin alım süreçlerinde kayda değer bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bu bölümdeki

[±] İstanbul Şehir Üniversitesi, Şehir Çalışmaları Programı, İstanbul, Türkiye.

bir diğer ana tartışma ise 1967 sonrasında Almanya'ya göç eden kimselerin profil farklılıkları etrafında yoğunlaşır. Zira önceki kuşak daha çok şehirlerden gelen nitelikli işgücünü temsil ederken 1967 sonrası kuşak daha çok Anadolu'dan gelen vasıfsız işgücünü temsil etmektedir. Kuşaklar arasındaki bu farklılık ise Almanya'da ilk kuşağın kendini bilinçli bir şekilde ikinci kuşaktan farklı bir yerde konumlandırmasını beraberinde getirir (s. 44-45). Nocera buradan yola çıkarak göçün katmanlı yapısını vurgulayacak ve Türkiye'nin kendi toplumsal yapısındaki ayrımların göçmenler vasıtasıyla Almanya'da da sürdürülmüş olduğunu iddia edecektir. Bu bölümde vurgulanmış olan bir diğer olgu ise kadın ve erkeklerin göç etme motivasyonları arasındaki farklılıklardır. Kadınlar daha çok bağımsızlık, evlilikten kaçma gibi sebeplerle Almanya yolunu tutarken erkek göçmenlerin göç motivasyonunu daha çok maddi nedenler oluşturacaktır (s.66).

Kitabın ikinci bölümü ise Almanya'daki iş piyasası ve kadın işçi arzı arasındaki bağlantı üzerine yoğunlaşmıştır. Elleri daha küçük olduğu için kadınlar, elektrik bobini sarma ve küçük parçaları birleştirme konusunda daha hızlıdır. Türkiye kamuoyunda ise Almanya'ya göç eden kadınların fahişelik yapmaya gittikleri ile ilgili haberler yaygın durumdadır. Bu durumda Alman yetkililer kadınların namusunun güvende olduğunu belirtecek ve bunu ispatlamak için işçi lojmanlarında (*arbeiterwohnheim*) kadınları sıkı bir denetime tabii tutacaklardır. Kadınların işe alımlarda sahip olduğu öncelik onların kocalarını Almanya'ya aldirmalarını beraberinde getirecek ve Almanya'da kendi kendine yeterli olma, kendi arkadaşlık ağlarına sahip olma gibi potansiyellerini açığa çıkaran kadın, göçü henüz deneyimlemiş olan kocasından daha iyi çalışıp kazanabilecek, dolayısıyla "cinsiyet rollerinde bir kayma" meydana gelecektir (s. 112).

Kitabın üçüncü bölümünde ise Almanya'nın 1973 yılında işe alımları durdurmasıyla ortaya çıkan kitlesel aile birleşimlerinin ortaya çıkaracağı olaylar zincirinden bahsedilecektir. Zira sebeplerine dördüncü bölümde daha çok değinilmiş olan bu aile birleşimleri neticesinde aileler, işçi lojmanlarında yaşamaya devam etmektense ayrı bir evde yaşamayı tercih edeceklerdir. Ne var ki bulabilecekleri evler çoğunlukla, II. Dünya Savaşı sonrasında altyapısı çökmüş olan mahallelerde olacaktır ve bu evler bile yüksek kiralara gerektirecektir. Bu minvalde Türklerin %55'i Kreuzberg ve Wedding isimli mahallelerde yerleşeceklerdir. Zamanla Türklerin Batı Almanya'daki, özellikle de bu mahallelerdeki yoğunluğu korkutucu bulunacak ve Türklerin bu bölgelere yerleşimini sınırlandırmak için kota uygulaması getirilecektir. Bu uygulamaya bir de yerleşimi evvele dayanan ailelerin de ilgili mahallelerden çıkarılması kararı eklenince Türkler ve Türkleri destekleyen Almanlar, evleri işgal ederek eylemler yapacak ve bu eylemlerin en önde gelen aktörleri ise kadınlar olacaktır (s. 146-147).

Dördüncü bölüm bir dönüm noktası olarak Türklerin konuk işçilerden azınlığa dönüşümünü tetikleyecek olan Almanya'nın göçmen istihdamını durdurma kararını merkeze alacaktır. 1973 yılında verilen bu karar, bu zamana kadar bir gün yurtlarına dönme ümidiyle göçmenliğin zorlu koşullarına katlanmış, iyi bir maddi kazanımla dönebilmek için tüketim davranışından kaçınarak altyapısı bozuk evlerde yaşamaya devam etmiş olan Türk kadın ve erkeklerinin Almanya'ya yerleşme tutumunun ön plana çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu konudaki kesin karar anı ise 70'lerin sonları ve 80'lerin başlarında gerçekleşecektir. Bu noktada, öncesinde işçilerin Almanya'da kalmalarına devam etmek için geçici bir entegrasyon sağlama niyetinde olan benimsediği misyonun mahiyeti değişecek, başka proje ve derneklerin faaliyetleriyle de Türkler entegrasyon çerçevesinde kimi Alman kurumlarından yardım görmeye devam edecektir.

Beşinci bölümde 1980'lerin başlarında bile bir göç ülkesi olmadığını iddia eden Almanya'nın, entegrasyona dönük politikalar uygulamaktan uzak durarak geçici politikalarla sorunları aşmaya çalışması ele alınacaktır. Almanya'nın benimsediği bu sözde entegrasyon politikaları sonucunda eğitimde ikircikli bir sistem ortaya çıkacak, Türk öğrencilere sadece Türklere oluşan okullarda eğitim görme olanağı sunulacaktır. Özellikle Almanya'ya, Anne-babasının yanına yıllar sonra getirilmiş olan Türk çocuklarının entegrasyonunu düşünmek daha da zor hale gelecektir. Öte yandan Türk aileleri, kendi kültürel kimliklerine sahip çıkma hevesi ile hareket edecek ve Türk ahlaki değerlerinden ödün vermediklerini göstermek için Türk kadınlarına baskı uygulayacaklardır. Bu baskı ise Alman kadınlarıyla Türk kadınları arasında kültürel bir ayırımın olduğu imajını çizecek, böylece Türklere ve Almanların kültürel farklılıklardan dolayı uyumlu olamayacağı iddiaları pek çok mecrada öne sürülecektir. Bu noktada İstanbul Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olarak kurulmuş HDB (Halkçı Devrimci Birliği) oluşumu göçmenlerin entegrasyon taleplerinin karşılanmasında önemli bir rol oynayacaktır (s. 218). Zira HDB, raporlarında kültürel üretimin önemine ve kadınların içinde bulunduğu zor koşullara dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Türklere sadece göçmen işçiler olarak görülmemesi için çeşitli Alman kurumlarının da desteklediği tiyatrolar açılmaya başlanmış, edebiyat dergileri çıkarılmış; ailedeki erkeklerinin kadınlara ev işlerinde yardımcı olmaları sağlanarak kadının üzerindeki baskı yumuşatılmaya çalışılmıştır. Kültürel üretim hareketi bağlamında ortaya çıkan Türkçe eserler Almanlar tarafından da yoğun ilgi görmüş, Türklere yalnızca işçi sıfatıyla anılmaktan kısa bir süre için kurtulmuşlardır. Ne var ki bu problemlerin çözümünde önem arz eden kültürel üretim akımı, ortaya çıkan videokaset modasıyla zayıflamıştır. Zira bu akımın tersine videokasetler, hüznü Türk filmleriyle cinsiyet kalıplarının tekrar edilmesine sebep olmuştur.

Altıncı bölümde daha çok Türk kültürünü kaybederek Türkiye'deki Türklere tarafından eleştirilme korkusuyla eve kapatılan, Almanlarla konuşması yasaklanan, zorla evlendirilen, okula gönderilmeyen ve Almanya'ya kırsal bir yerleşimden görücü usulü evlilik neticesinde gelin olarak gelen kadınlar üzerinde durulur. Bu noktada Nocera Almanya'ya gelin olarak gelen kadınların bambaşka bir kuşağı temsil ettiğini, Almanya'ya işçi göçleri sırasında gelmiş olan kadınlardan büyük farklılıklar arz ettiğini ifade ederek Türk göçünün tek bir tipe indirgenemezliğini tekrar kanıtlar (s. 249). Öte yandan geleneksel-modern çatışmasının "kadın" öznesi üzerinden sürdürülmesi kadınlara uygulanan baskıları meşru kılmaya devam eder. Bu kadınlara rehberlik ve danışmanlık yapmak amacıyla kurulan dernekler, sadece kadın üyelere sahip olmaları nedeniyle başlarda Türk ailelerinin hoşuna gitse de dernekler vasıtasıyla Türk kadınlarının, Alman kadınlarıyla olan teması Türk aileler tarafından zamanla rahatsız edici bulunur. Üyelerin boşanma deneyimi yaşamış Türk kadınlarının deneyimlerinden faydalanarak boşanma girişimlerinde bulunmaya başlaması ve hatta kimilerinin evden kaçarak dernek tarafından adresi gizli tutulan mekânlarda sığınmaya başlaması gibi faaliyetlerin artması sonucu yapılan çalışmalar, bir Türk erkeğinin derneği silahla basıp bir kişiyi öldürmesiyle son bulur.

Eser, Almanya'daki "göçmen Türk kadını" temsilinin nasıl oluştuğu sorusunu geniş etkenler sistemi içerisinde açıklamaya çalışmıştır. Alman göç politikalarının, Türkiye'nin göçmenler konusunda takındığı tavrın, Türk basınında çıkan haberlerin, Almanya'daki diğer göçmen işçilerin, göç eden kuşaklar ve bu kuşakların yaşam tarzları arasındaki farkın göç sürecine etkileri süreklilikle tartışılmış ve Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyoekonomik ve siyasi durum da çalışmada eşzamanlı olarak değerlendirilmiştir. Eser,

göç çalışmalarının temel kavramlarını göz ardı etmemiş ve olguları bu kavramlar vasıtasıyla aktarmaya çalışmıştır. Kuşak, göç zincirleri ve entegrasyon bu kavramlardan bazılarıdır. Fakat belirtmek gerekir ki Nocera, “kuşak” kavramının verdiği tek tiplilik, homojenlik anlamı dolayısıyla kavramı tartışmaya açmaktadır (s.). Bu bağlamda yazarın literatürdeki ilgili kavramları kimi zaman olduğu gibi kabul ederken kimi zaman da eleştirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca yazar, düşüncelerini desteklemek için ilgili literatürün önemli isimlerinden yararlanarak, sık sık Abdelmalek Sayad’dan ve Nermin Abandan Unat’dan alıntılar yapmıştır. Hatta Sayad’ın farklı göç süreçlerinin üst üste gelip aynı anda var olabileceği tezi, bu çalışmanın temelini oluşturuyor gibi görünmektedir. Zira Nocera’nın, kuşak kavramını sık sık kullansa da ona karşı tuttuğu mesafeli tavır ve neredeyse her bölümde rastladığımız, göç sürecinin tek bir tipe indirgenemeyeceği iddiası Sayad’dan yaptığı referansların çalışmanın temel referanslarından olduğuna işaret etmektedir. Bunun dışında göçmenin artık memleketiyle kurduğu ilişkinin değişmesi, fakat kaldığı yerle de tam olarak bütünleşememesi yine Sayad’ın “havada asılı kalan göçmen” betimlemesini andırır. Son olarak göç motivasyonunun varılan yerde acıya dönüşmesi ve bu acıya kurulan hayallerle katlanılması, yani göçün meşrulaştırılması durumu da Sayad’ın “çifte yokluk” kavramsallaştırması ile ilişkilendirilebilir.

Nocera’nın çalışmasında asimilasyon kavramına veya uyum gibi muğlak bir kavrama yer vermemesi, bunun yerine entegrasyon kavramını kullanması iki kültür arasında ortak bir uyumluluk durumundan bahsettiğini ortaya koyarak okuyucunun zihninin bulanmamasını sağlar. Yazarın konuya yaklaşımı ve olguları irtibatlı olarak ortaya koyması ise metni anlamayı kolaylaştırmaktadır. Metnin dili sade, açık ve anlaşılırdır. Çalışmayı desteklemek için kullanılan kaynaklar tatmin edicidir. Zira kaynaklar görüşmelere, gazetelere, Türk ve Alman resmi belgelerine ve istatistiklerine, göç çalışmalarına katkı sağlamış olan önemli isimlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Stratejik kişilerle yapılmış görüşmelere kitabın her bölümünde rastlamak mümkündür. Bu anlamda Nocera sadece Türk göçmenlerle değil, ilgili sivil toplum kuruluşlarının danışmanlarıyla da görüşmeler yapmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle ele alınamayan fakat ilgili olguları karşılamak konusunda önem sahibi olabilecek olan konular belirtilmiş ve bu konuların meraklıları için kaynak önerileri verilmiştir.

Kitaptaki ilişkilendirme ve yorumların açık, tutarlı ve ikna edici olduğu düşünülmektedir. Bunların yanı sıra Nocera’nın toplumsal cinsiyet gibi objektif olunması zor olan bir perspektif kullanması çalışmada kullanılan ifadelerle etki etmemiş, saldırgan veya duygusal olmaktan uzak, oldukça nötr özellikte ifadelerle yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmadaki yorumların öznel ve yönlendirici olmaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Araştırma türü kitaplar kategorisine dâhil edilebilecek olan bu kitap çeşitli eleştiriler ihtiva etse de, eleştirelilik özelliği ağır basan bir kitap değildir. Kitaba daha çok mesafeli bir ilişkilendirme, inceleme hali hâkimdir.

1960’lı yıllarla beraber “göçün kadınsallaşması” olgusu, Nocera’nın çalışmasında da kendini göstermektedir. Zira bu çalışma “Batı Almanya’ya Türk göçü” çerçevesinde arkaplanda kalmış olan kadın öznesinin aslında bu göç hareketinin oldukça merkezinde olduğunu göstermektedir. Fakat bu durum, çalışmanın mevcut görüşü tekrarladığı anlamına gelmemektedir. Aksine Nocera’nın bu şekilde, göç literatürüyle irtibatlı, ortak bir çerçeve kullanarak ve bu çerçeveyi geniş kaynak ve referanslarla destekleyerek literatüre önemli bir katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.